

Sağlığın Bir İnsan Hakkı Olarak Benimsenmesinin Koşulları

Conditions for the Adoption of Health as a Human Right

Selçuk EREZ

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi

Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'na göre en yüksek düzeyde ve ulaşılabilir bir sağlık düzeninden yararlanmak her insanın temel hakkıdır; kişiler arasında sağlık hakkından yararlanmada, 'ırk, din, siyasi düşünce, ekonomik ve sosyal durum' nedeniyle ayrımcılık yapılamaz (1).

Öyleyse, sağlık hakkı, insanların sağlık hizmetlerinden ekonomik ve sosyal durumlarına vb. bakılmaksızın eşit şekilde faydalanmasına olanak tanıyan bir sağlık sistemine ve buna elveren bir düzene sahip olmayı gerektirmektedir.

Bu güne kadar Türkiye'de bu amaca ulaşmak için bazı girişimlerde bulunulmuşsa da olumlu bir sonuca varılamamıştır. Bu makalemizde Türkiye'yi, bu alanda başarılı olmuş bir ülke olan Norveç ile karşılaştırarak Türkiye vatandaşlarının bu haklara sahip olma konusunda neden gecikmiş olduklarını irdelemeye çalışacağız.

Türkiyede sağlık olanaklarından yararlanma hakkının herkesi kapsamı için yapılmış olan girişimler ve akıbetleri şu şekilde özetlenebilir:

1. 1960 Anayasasında sağlık ve sosyal güvenlik devletin temel görevi olarak tanımlanmıştır (Madde 48 ve 49).

2. Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Nusret Fişek'in hazırladığı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun" 1961 yılında yürürlüğe girdi. Bu yasanın hükümleri arasında şunlar yer almaktaydı:

a) Herkesin sağlık hizmetlerinden eşit şekilde yararlanması. Köylü ve kentliler, Doğu ve Batı illerinde yaşayan vatandaşlar eşit derecede sağlık hizmeti alacaktır.

b) Sağlıkta sosyalizasyon dönemi 1963 yılında Muş ilinden başlamıştı,

c) Ancak, tasarlanmış olan bu sistemden kısa bir süre sonra sapmalar başlamış, sistemi desteklemek amacıyla hazırlanan

Genel Sağlık Sigortası yasası ikinci beş yıllık planda yer almasına rağmen yasalasamamıştır (2).

d) Türkiye'de 1978 yılında iktidara gelen Ecevit hükümeti, sağlık alanında sosyalizasyonu sağlamak için Tam Gün Yasası'nı kabul etmişti.

Bu kapsamda kamuda çalışan hekimlerin tam gün çalışması için özel muayenehane açmaları yasaklanmıştı. Programa göre sağlık alanında sosyalleşme, 1981 yılına kadar tamamlanacaktı.

e) Ancak, 1980 askeri darbesi le oluşturulan hükümet, hekimlere muayenehane açma serbestisi getiren düzenlemeler yaptı (3).

Bu tarihten günümüze kadar Türk halkının sosyal ve ekonomik durumuna bakılmaksızın düzeyli sağlık olanaklarından yararlanabileceği bir sistem kurulamadı. Bu eksikliğin giderilmesi için, gecikmede önemli rol oynamış olan sosyal, kültürel nedenlerin irdelenmesi gerektiğine inanmaktayız.

Norveç'te halkın sosyal eşitliğe yol açan düşünce yapısını kavramak için kamuoyunda inançları, tutumları ile önemli boyutlarda çelişmiş olan iki önde gelen ve belirgin kişinin; Edward Munch'un ve Knut Hamsun'un yaşam öykülerine ve Norveç toplumunun bu insanlara yönelik tepkilerine göz atmak yararlı olur. Bu örneklerin ve onlarla karşılaştırılacağımız Türklerin seçilmesinin bir nedeni de bu kişilerin yaşam öykülerinin ayrıntılarının iyi bilinmesidir.

a. Edward Munch

1863'te doğmuş olan Munch'un çocukluğu, yakınlarının önemli bir bölümünün veremden öldüklerine şahit olduğu bir zamanı kapsar. Aile fertlerinin bir kısmı akıl hastalıkları nedeniyle tedavi görmekteydiler.

Munch, genç yaşta bu ortamın ve belki de kalıtımın ruh-

sal dengesine etkisini yansıtabilecek davranışları sıkça sergilemeye başlamış, devamlı içmiş ve nihilist olarak tanımlanabilecek olan Hans Jaeger adlı birinin başını çektiği bir gruba katılmıştı: Bu grubun o tarihlerde Norveç'te geçerli moral ve dini değerleri reddedici tutumu her şeyden önce Hans Jaeger'e -ve belli boyutlarda da grubun Munch gibi üyelerine- yönelik olumsuz bir bakışın belirmesine yol açmaktaydı: Jaeger, 1886'da *Fra Kristiana-bohemen* başlıklı kitabında serbest aşkı vb. savunarak toplumun ahlakıyla çeliştiği ve kutsal değerlere karşı geldiği ileri sürülerek 60 gün süreyle hapsedilmişti. Bu kimse, sonra daha uzun süreler hapse mahkûm olunca memleketinden kaçmıştı.

Munch'un yaşam öyküsünü incelemiş olanlar arasında onun bir bipolar psikoz vakası olduğuna inananlar vardır: Bu araştırmacılara göre yaşamı boyunca tutmuş olduğu günlükleri, görsel ve işitsel halüsinasyonlarının varlığını yansıtmaktadır. Bir defasında sol elinin parmaklarına ateş etmesi de bu tanı ile açıklanmaktadır. 1908'de işitsel halüsinasyonların, depresyon ve intihar dürtüsünün yoğunlaşması nedeniyle psikiyatri hastanesinde tedavi görmüştü (4).

Ancak, Munch'a yönelik bu olumsuz tepkiler, o zamanlar fakir bir ülke olan Norveç'te onun genç yaşlarda kendini belli eden resim yeteneğinin kavranılıp kendini bu açıdan geliştirmesi için burslarla, hibelerle sürekli olarak desteklenmesini, Fansa'da ve Almanya'da eğitim görmesi, sanat görgüsünü pekiştirmesi için imkânlar sağlanmasını engellememişti (5).

1884'te Schaffer Bequest Fon'u ona bir bağışta bulunmuştu. 1885'te Frists Thaulow'un verdiği burs ile Paris'e gidip üç hafta kalmış, müzeleri, sergileri gezmişti.

1889'da bir hükümet bursu, onun Paris'e giderek Leon Bonnats Sanat Okulu'na yazılabilmesini sağlamıştı (6).

Bu tarihten sonra sergiler açan, başarılarıyla belirginleşen Munch, 1944'te öldü.

Edward Munch'un yaşam öyküsü, kendisinin ciddi kişilik ve ruhsal sorunlarına rağmen ve ülkesinde geçerli değerler sistemiyle çelişen davranışlarına rağmen toplumu tarafından yeteneğinin geliştirilmesi için sürekli olarak desteklendiğini, bu şekilde Norveç'in 19.-20. yüzyıl resim sanatı alanında dünya çapında bir ressamı sahip olmasının sağlanmış olduğunu yansıtmaktadır.

b. Knut Hamsun:

1859'da doğmuş olan Knut Hamsun, geliri kısıtlı bir ailenin çocuğuydu. Genç yaşlarından itibaren ufak tefek işler yaparak geçinmeye çalışmış, çok sıkıntı çekmiş, zaman zaman aç kalmıştı.

Hamsun tüm sıkıntılara rağmen, sürekli olarak edebiyat eserleri okumuş ve bu birikimleri, onun roman yazmasına yol açmıştı: Hemingway'in Hamsun'un romanlarını, Scott Fitzgerald'a tavsiye etmiş olması, Andre Gide'in onu Dostoyevski ile karşılaştırıp "Belki de Dostoyevski'den daha ustadır" demesi edebiyatta ne kadar önemsenmiş olduğunu yansıtır (7).

Hamsun, *Açlık* başlıklı romanı ile 1920'de Nobel Edebiyat ödülünü kazanmıştı.

Ancak Hamsun, Norveç 2. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın işgaline uğradığında Nazi sempatzanı oldu: 1940'ta vatandaşlarına Alman işgalcilere karşı gelmemelerini, Nazilerle işbirliği yapmalarını önerdi. Gitti Almanya'da Hitler ve Göbels ile görüştü.

1930'ların ortasında Nazi karşıtı bir Alman yazarı olan Carl von Ossietzky'ye Nobel Barış Ödülü'nün verilmesini kınamıştı.

1933'te Norveç'te Faşist Ulusal Birlik Partisi'ni kuran ve işgalci Almanlarla işbirliği yapan Vidkun Quisling'i desteklemişti.

Norveç 1945 Mayıs'ında Alman işgalinden kurtuldu. Quisling ve diğer Ulusal Birlik Partisi liderleri kurşuna dizildiler. Hamsun 86 yaşındaydı. Vatana ihanetle suçlanarak yargılandı.

O sırada psikiyatri uzmanlarından bir heyet, onun zihnen kısıtlı olduğuna karar verdi. Hamsun, önce bir bakım evine, sonra bir akıl hastanesine yatırıldı.

Bu ara yazmış olduğu *Üstünde Ot Bitmiş Yollar* başlıklı kitabı, o sıralarda aklının öyle ileri sürüldüğü kadar tüketmiş olmadığını yansıtır.

Hamsun'un yaşam öyküsü de bu önemli yazarın, memleketi olan Norveç'te vatana hiyanet olarak yorumlanabilecek tutumuna rağmen -o ülkede bu yolu tutmuş olan bazı politikacılar gibi- kurşuna dizilmemesi için özel çaba gösterilmiş olduğunu, sıradışı yollar bulunarak bu akıbetten kurtarıldığını göstermektedir.

Şimdi Türkiye'de Edward Munch ve Knut Hamsun gibi yaşadıkları devirde toplumda geçerli olan normlarla çelişmiş olan iki yazarın, Nazım Hikmet'in ve Sabahattin Ali'nin yaşam öykülerine bir göz atmak uygun olacaktır.

Nazım Hikmet

Nazım Hikmet (1902-1963) en önemli çağdaş Türk şair-

lerindedir. Yapıtları çok sayıda yabancı dile çevrilmiştir. Bu dünyaca bilinen Türk şairi, siyasal düşünceleri yani komünistliği benimsemiş ve bunu çeşitli şekillerde belirtmiş olduğundan defalarca tutuklanmış ve yaşamının büyük bir bölümünü hapisanelerde geçirmiştir.

Şiirleri yasaklanan, yasaklı olduğu yıllarda Orhan Selim, Ahmet Oğuz, Mümtaz Osman ve Ercüment Er gibi adlar kullanmak zorunda kalmış olan bu önemli şair (8) yazdıkları nedeniyle 11 ayrı davadan yargılanmış, İstanbul, Ankara, Çankırı ve Bursa cezaevlerinde 12 yıldan fazla kalmış, sonuçta öldürüleceğini düşünerek yurt dışına kaçmıştı.

Sabahattin Ali

Sabahattin Ali, 1907'de doğdu. Öğretmen okullarında okuduktan sonra yabancı dil öğretmeni olabilmesi amacıyla Almanya'ya gönderildi. Burada öğrenmiş olduğu Marksizmden etkilendi, politik düşünceleri bu yönde gelişti.

1931'de Aydın Ortaokulu'nda görevliyken komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı ve bir süre Aydın Hapishanesi'nde tutuklu kaldı. Ardından Konya Ortaokulu'na atandı. Konya'da bir toplantıda okuduğu hicviyesinde memleket büyüklerini aşağıladığı iddiasıyla tutuklandı (1932) ve Sinop Hapishanesi'ne gönderildi. Cumhuriyet'in 10. yılında çıkan af kapsamında tahliye edildi, ancak "eski zihniyet ve ruhî hâletini değiştirdiği sabit olmadıkça" kendisine yeni bir görev verilmeyeceği bildirildi.

Sabahattin Ali, Paşakapısı Cezaevi'nde kendisini ziyaret eden Sabiha Sertel'e "Bunlar beni, Nazım Hikmet gibi hapishanelerde çürütecekler" demişti (9).

Sabahattin Ali'nin bu konudaki endişeleri giderek ağırlaşmış, Zekeriya Serter, onun "Hani bir tane, iki tane olsa, bir yıl, iki yıl, beş yıl her ne verseler, bilirim ki yatıp çıkacağım. Ama durum öyle değil, birinin ardından bir daha, onun arkasından bir kez daha; soluk aldırıyorlar, bunlar beni hapisten çıkartmamak için bilerek tertipler yapıyorlar" dediğini anlatmıştır (10).

1948'de doğum yeri olan Bulgaristan'a kaçmak için anlaştığı biri tarafından hudutta öldürüldü. Katilin emniyetle ilkişkisi olduğuna inananlar vardır (11).

Bu iki edebiyatçının yaşam öyküleri, Türkiye'de geçerli siyasal, sosyal tutum ve düşünme tarzı ile çelişmiş olan kimse-lerin Norveç'teki örneklerden farklı olarak ciddi boyutlarda cezalandırılmış olduklarını yansıtmaktadır.

Norveç'te yürürlükte bulunan siyasal ve sosyal normlardan sapmış olmanın, bazı değerlere sahip olduğunda ödüllendirilmeye engel olmaması, Türkiye'de ise benzer değerle-

re sahip olursa bile bunlar nedeniyle ödüllendirilmek şöyle dursun, ağır şekilde cezalandırılması şunu ifade eder: Birinci şıkta "farkı olanın", "yadırgananın" da toplumun olanaklarından yararlanması gerektiği inancı geçerlidir. İkinci şıkta ise olanaklardan yararlandırmamak gerektiğine inanç ağır basmaktadır.

Şimdi Norveç'te geçerli olan bu "imkânlardan eşit yararlanma" inancının kaynaklarını anlamaya çalışalım.

Norveç'in sağlık sistemi

Norveç bir sosyal refah devletidir. Bu, devletin ve yerel yönetimlerin, ülkede yaşayanlara eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçları sağlamakla yükümlü olduğunu, orada çalışamayan durumda olanlara da gelir ve sosyal güvenlik sağlamanın devletin görevi olduğu anlamına gelir. Sosyal devlette bu olanaklardan fakir-zengin tüm vatandaşlar eşit olarak yararlanırlar.

Tarihsel gelişim

Stein Kuhnle Sven E. O. Hort'ın Birleşmiş Milletler'e sunmuş oldukları rapor bu konuyu aydınlatmaktadır:

19. yüzyılın ilk bölümünde Danimarka, Norveç ve İsveç, o sıralarda büyümekte olan dünya kapitalist sisteminin kenarında kalmışlardı. /.../ Skandinav ülkelerinde çağdaş demokrasinin nisbeten kavgasız, sakin bir gelişme göstermesi, köylülerin endüstri öncesi evredeki nisbi güçlü durumları-yla ve ziraate dayanan ticaretin gelişmesiyle açıklanabilir.

Skandinav ülkelerinde 17. ve 18. yüzyıllarda daha büyük arazilere sahip olan insanlar vardı ama 19 yüzyıl ortalarına varıldığında Norveç'te köylülerden çoğu kendi küçük arazisinin sahibi olmuştu. Bu küçük aile çiftlikleri asal üretim yerleriydi. Norveç'te yoğun bir endüstrileşme gerçekleşmediğinden köylüler köylerinde kaldılar (yani kentlere göçmek zorunda kalmadılar) ve bağımsız köylüler bir sınıf oluşturdu. Oysa Britanya'da büyük arazilerde yapılan çiftçilik ağır basmaktaydı. Aynı sürelerde Doğu Avrupa'da da durum farklıydı: Büyük arazi sahipleri vardı, bunların köylülerle yarı-feodal ilişkileri sürüyordu.

20 yüzyılın ilk yirmi yılı içinde bu ülkelerde köylü partileri kuruldu. 1930'larda köylü partileriyle sosyal demokrat partilerin uzlaşması, yani tarımdan kaynaklanan çıkarlarla endüstriden kaynaklananların bağdaştırılması, bunun yanında sağcı partilerin zayıf kalması sosyal refah devletlerinin oluşumuna yol açtı (12).

Bu gün Norveç kültürünün etik ve politik eğilimini "barış ve doğa" olarak ifade edilen güçlü bir mem simgeler. Halkın

benimsemiş olduğu bu ilke, Norveç'in peri masallarında bile bu kendini gösterir: Çocuk masallarının kahramanlarından Askeladden konusunda anlatılanlar, çocuklara bu ilkenin benimsetilmesine katkıda bulunmuştur.

Askeladden, öykülerde alçak gönüllü bir köylüdür; ekolojik olarak tanımlanabilecek davranışlarıyla krallığın yarısını ele geçirmiş ve de prensesin gönlünü kazanmıştır. Askeladden kendini asla zorlamaz, zayıfa, ihtiyacı olana daima yardım eder, doğaya kulak verir ve şansının iyiliğine güvenir.

Askeladden öykülerinin çoğunda üç kardeşin en gencidir. Öykülerin başında Askaleden'in kardeşlerinin ondan üstün oldukları sanılır: Biri çok okumuştur, diğeri bir konuda uzmanlaşmıştır; Askaleden ise biraz sersemdir, aylaktır, pek bir işe yaramaz gibi görünür (13).

Ancak eninde sonunda sorunları alışılagelmiş düşüncelerle çözmeye çalışan ağabeyleri değil, başkalarının ihtiyaçlarını hesaba katarak, yol seçiminde daha düşünceli davranarak daha yaratıcı çözümler bulan Askaleden başarılar.

Sonuç:

Sosyal devlet hizmetlerinde başarıya ulaşılması için gereken birçok faktörün arasında "bizden farklı olanı hoş görmek" önemli bir yer tutar. Bu eksikken ve sağlığın bir insan hakkı olduğu, bu nedenle geliri, etniği, mezhebi ne olursa olsun herkese eşit hak ve (bu arada eşit düzeyde) sağlık sağlanmasının gerekliliği büyük çapta ve yaygın olarak içimize işlemedikçe bu konuda başarılı olmak güçtür. Öyleyse sağlıkta insanlara eşit hak ve fırsat sağlamak için sadece bu konuda projeler geliştirmekle yetinilmeyip insan haklarına saygının yaygınlaşmasına, demokrasinin gelişmesine de katkıda bulunmak gerekir. Norveç örneği, bu konuda olumlu sonuca götüren kültürün kolay gelişmediğini yansıtmaktadır.

REFERANSLAR

1. Dünya Sağlık Örgütü Anayasası
2. Kasaboğlu, A: Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. SAD/JR Sosyoloji Araştırmaları Dergisi 19: 2, 2016, 131-174.
3. Akin, A: Sosyalleşmenin ideolojisi (Türkiye'de Sosyalleşmenin 50. Yılı. Türk tabipler Birliği Yayınları içinde), 19-29, Ankara Ekim 2012
4. Rothenberg, A: Creativity and Mental Illness II: The Scream, Psychology Today, March 24, 2015. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/creative-explorations/201503/creativity-and-mental-illness-ii-the-scream>
5. Lubow, A: Edvard Munch: Beyond The Scream, SMITHSONIAN MAGAZINE, MART 2006
<https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/edvard-munch-beyond-the-scream-111810150/>
6. Elderfield, O: (Önsöz) "The Masterworks of Edvard Munch" on view from March 15 to April 24, 1979, Department of Painting and Sculpture, The Museum of Modern Art
7. Frank, J: In From the Cold. The return of Knut Hamsun The New Yorker. Aralık 18, 2005
<https://www.newyorker.com/magazine/2005/12/26/in-from-the-cold>
8. Selim O., Nâzım'ın Hikayesi .
<http://www.naziminhikayesi.com/3-putlari-yikiyoruz/3-10-orhan-selim>
9. Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıali" adlı kitabın (Adam Yayınları, 1993) "Sabahattin Ali" Başlıklı bölümünden (s 36-44) <http://zaferyalcinpinar.com/sabaalisertel.jpg>
10. Sönmez S. Hapiste Yaşamak, Sınırdaki Ölme: Sabahattin Ali. Röportaj. <http://www.arkakapak.com/sevengul-sonmez-hapiste-yasamak-sinirda>
11. Ibid
12. The Developmental Welfare State in Scandinavia Lessons for the Developing World Stein Kuhnle Sven E. O. Hort Social Policy and Development. Programme Paper Number 17 .September 2004 United Nations Research Institute for Social Development
[http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/9C6E3A3338E09652C1256D8100457272?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/9C6E3A3338E09652C1256D8100457272?OpenDocument)
13. Sloan Wilson D. et al. The Norway Project: A Deep Look at its Lessons to Help Us to Improve Our Society <https://new.evolutioninstitute.org/sites/default/files/Norway%20nina-norwegian%20model.pdf>